

УДК 336.72

СМІРНОВ О.Ю.

Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ЗАОЩАДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті висвітлено особливості процесів формування заощадження в контексті сучасних теорій економічного зростання. На підставі аналізу факторів заощадження визначено особливості поведінки домогосподарств щодо розподілу доходів між споживанням та заощадженням. Збільшення темпів доходів населення не викликає збільшення норми заощадження. Зазначене означає наявність резерву між фактичною та “бажаною” нормами заощадження для створення інвестиційної бази сприяння економічному зростанню.

Peculiarities of savings processes in modern economic theories of the growth are highlighted in the article. Particular features of household behavior with regard to allocation of consumption and savings are determined on the base of an analysis of savings factors. An increase in rates of households' income doesn't induce an increase in savings rates. This means an availability of the reserve between an actual and desired savings rate for investment to contribute to the growth.

ВИРІШЕННЯ КОМПЛЕКСУ стратегічних і тактичних завдань процесу ринкового реформування української економіки вимагає глибокого теоретичного дослідження існуючих макро- та мікроекономічних проблем. У першу чергу це стосується дослідження проблеми економічного зростання в контексті нестачі капіталу як типової риси трансформаційної економіки в умовах обмеженості заощаджень та відсутності інтересу до капіталовкладень. Перехід до ринкових форм господарювання відкриває принципово нові, поки що недостатньо досліджені аспекти заощадження домогосподарств. Трансформаційні процеси надають проблемі заощадження ще й політичного забарвлення. Так, доцільність і глибина перерозподілу доходів населення гостро дискутуються на політичному рівні. Усе це підвищує інтерес науковців до всебічного дослідження особливостей споживання домогосподарств у період ринкової трансформації.

Теоретичні дослідження сутності процесів заощадження та економічного зростання мають довготривалу ретроспективу в розвитку світової економічної думки.

Взаємозв'язок заощаджень та економічного зростання займає центральне місце в моделях зростання Солоу, Кесса, Купманса та Рамсея та моделях Харрода, Домара, Френкеля та Ромера. Накопичення капіталу за цими моделями виступає джерелом зростання, адже підвищені норми заощадження прискорюють інвестиційні процеси в економіці, отже, підвищують темпи економічного зростання.

Для глибокого розуміння поведінки домогосподарств у сфері заощадження було розвинуто низку моделей, побудовою яких займалися видатні економісти ХХ ст. – І.Фішер, Дж.Дюзенбері, Ф.Модільяні, М.Фрідман, Холл та інші. Нині дослідження заощадження домогосподарств здійснюється із широким застосуванням математично-

го апарату і займає вагоме місце у працях О.Атаназіо, М.Браунінга, А.Дітона, Дж.Кемпбела, К.Керола, Т.Крослі, А.Лусарді, Д.Макфадена, Г.Манківа, Дж.Скінера, М.Флевін та інших.

Однак, на наш погляд, рівень теоретичної розробки проблеми стимулювання економічного зростання через заощадження на даному етапі все ще не в повній мірі відповідає вимогам практики. Реалії розвитку національної економіки вимагають подальшого поглиблення аналізу проблем заощадження, інвестування та зростання. На сьогодні відсутні теоретичні дослідження, які б узагальнювали вітчизняний та зарубіжний досвід формування капіталу з метою виявлення спільних закономірностей та прогнозували б їх розвиток в умовах національної економіки. Зауважимо також, що цілий ряд питань, пов'язаних з реалізацією інвестиційних можливостей економіки України, носить дискусійний характер. Це стосується, зокрема, оцінки внутрішнього потенціалу національних заощаджень, обґрунтування особливостей поведінки домогосподарств у сфері заощадження, з'ясування можливостей фінансових ринків щодо інвестиційної трансформації ресурсів, визначення пріоритетів структурно-промислової стратегії, а також функцій держави в регулюванні процесів нагромадження капіталу.

Мета дослідження полягає в тому, щоб узагальнити та систематизувати існуючі концепції в економічній теорії, які стосуються понять заощаджень та економічного зростання, та виявити резерви прискорення економічного зростання. Досягнення поставленої в дослідженні мети сприятиме подальшому теоретичному обґрунтуванню гіпотези, що відсутність зваженої політики управління заощадженнями негативно впливає на економічне зростання.

Серед представників сучасних теорій економічного зростання немає однозначної відповіді на питання щодо взаємозв'язку заощаджень та економічного зростання. Більшість праць зводиться до дискусії, яка з двох змінних (норма заощадження та темпи економічного зростання) є залежною; наскільки сильним є вплив потоку та запасу заощадження на економічне зростання в умовах закритої та відкритої економіки тощо; які фактори або яка комбінація факторів визначають економічне зростання.

Традиційний аналіз заощаджень та економічного зростання передбачає розгляд двох ефектів впливу заощаджень на збільшення національного доходу: 1) довгостроковий вплив збільшення заощаджень на економічне зростання; 2) вплив збільшення національних заощаджень на інвестиції.

Уся сукупність моделей економічного зростання може бути згрупована за такими традиціями: кейнсіанські моделі; неокласичні моделі екзогенного зростання; неокласичні моделі ендогенного зростання; посткейнсіанські моделі ендогенного зростання.

В основі кейнсіанських моделей Домара та Харрода лежить гіпотеза про те, що інвестиції не є лише елементом сукупного попиту. Вони є не тільки частиною витрат на товари та послуги, але й сприяють збільшенню здатності економіки виробляти ці товари та послуги. Таким чином, інвестиції призводять до збільшення як сукупного попиту, так і сукупної пропозиції. Для забезпечення рівноваги в економіці, за Домаром, темпи зростання інвестицій та національного доходу мають збігатися [11].

Економічне зростання за кейнсіанськими моделями визначається граничною продуктивністю капіталу, граничною схильністю до заощадження, інвестиціями та ступенем взаємозамінності між працею та капіталом. Оскільки ступінь взаємозамінності між працею та капіталом є нульовим, а інші змінні задані екзогенно, то така економіка не здатна забезпечити стійкого рівноважного зростання. Таким чином, недоліком кейнсіанських моделей є заданий апріорно рівень макрозмінних, які не залежать від поведінки економічних агентів в області заощаджень, інвестицій тощо.

Неокласичні моделі екзогенного вслід за моделлю Солоу стверджують, що збільшення норми заощаджень впливає на збільшення темпів економічного зростання лише в короткостроковому періоді, протягом переходу з одного рівноважного стану в інший. У довгостроковому періоді темп економічного зростання залежатиме виключно від структурних демографічних змінних. Услід за класичною роботою Р.Солоу більшість економістів серед ключових факторів економічного зростання виділяють технічний прогрес, нагромадження капіталу та зростання трудових ресурсів.

Р.Солоу використав у моделі функцію Кобба – Дугласа, що передбачає взаємозамінність праці та капіталу і яка трактувалась як наслідок не тільки технологічних аспектів, але й передумов доскональної конкуренції на ринках ресурсів. Іншими характеристиками виробничої функції у моделі Солоу є спадна продуктивність капіталу, постійна віддача від масштабу, постійна норма амортизації та відсутність інвестиційних лагів [23].

Завдяки взаємозамінності факторів виробництва можна коригувати гарантований темп зростання в залежності від природного темпу. Таким чином, проблема незбалансованості зростання автоматично знімалася. Рівноважний темп зростання визначався із рівності обсягу заощаджень на душу населення та темпу проїдання капіталу на душу населення.

Недоліком моделі Солоу є екзогенний характер економічного зростання, який передбачав незалежність його головних детермінантів – темпу зростання населення, технічного прогресу та норми заощадження.

У моделях Рамсея, Кесса та Купманса норма заощадження розглядається як ендогенна величи-

на, як результат взаємодії домогосподарств та фірм, які діють на ринках досконалої конкуренції в умовах бюджетних обмежень [21, 8, 17]. Ці моделі визначають позитивну кореляцію між заощадженнями та кінцевим продуктом, тобто збільшення заощаджень викликає збільшення обсягу випуску продукції через нагромадження капіталу. Проте в цих моделях норма заощаджень, на відміну від неокласичної моделі Солоу, є ендогенною функцією, що означає їх більшу реалістичність для опису економічних процесів.

До представників неокласичних моделей ендогенного зростання слід віднести Ромера та Френкеля. Запропонована ними модель є спробою представити економічне зростання як наслідок технологічного прогресу, який, в свою чергу, є функцією від нагромадження фізичного капіталу, а отже, і від заощадження [22, 13]. Тож оцінка поведінка домогосподарств безпосередньо визначає траєкторію зростання економіки. Проте в моделі Ромера зазначається, що вплив заощаджень на економічне зростання не має тривалого ефекту. Зміни у нормі заощаджень або інвестицій впливають на темпи зростання лише в короткостроковому періоді, поки не встановиться новий рівноважний стан, за якого темпи зростання повернуться до попереднього значення.

Представлену модель Френкеля – Ромера відносять до АК-моделей ендогенного зростання, за якими виробнича функція залежить від рівня технічного прогресу та капіталу. Темпи економічного зростання залежать від усіх факторів, що впливають на рівень нагромадження капіталу. Збільшення норми та обсягів заощаджень підвищує обсяг накопиченого капіталу, що, у свою чергу, впливає на темпи економічного зростання.

Останні дослідження Агіона та Ховітта також головну роль серед факторів зростання відводять інноваціям, ігноруючи прямий вплив нагромадження на економічне зростання [1, 15]. Нагромадження капіталу розглядається як забезпечення інноваційних процесів.

В основі моделі Т.Пеллі (представника посткейнсіанської традиції ендогенного зростання) лежить гіпотеза про те, що нагромадження капіталу визначається не тільки заощадженнями, а й інвестиційними витратами. При цьому механізми ендогенного зростання та інвестиційні витрати тісно пов'язані: інвестиції забезпечують технічні інновації у виробничому процесі та визначають рівень, при якому заощадження реалізуються у формі нагромадження капіталу. Темп технічного прогресу, за Пеллі, визначається як функція від рівня капіталоозброєності та інвестиційних потоків [20]. Рівень капіталоозброєності залежить від інвестицій, норми амортизації, темпів зростання населення та темпів технічного прогресу. Зростання сукупного попиту збільшує інвестиції, що викликає нагромадження капіталу та підвищує темпи технічного прогресу. У результаті збільшується темп економічного зростання, а це, у

свою чергу, викликає прискорення темпів зростання сукупного попиту.

На нашу думку, подальший розвиток моделювання економічного зростання має відбуватися, в першу чергу, шляхом модифікації тих аспектів класичних теорій економічного зростання, що пов'язані з впливом поведінки економічних агентів на детермінанти економічного зростання, у першу чергу – на норми заощадження.

Жодна з розглянутих теорій не заперечує позитивної кореляції між інвестиціями та економічним зростанням.

Сучасні моделі лише доповнюють ці моделі твердженням про наявність непрямого впливу інвестицій на економічне зростання через технічний прогрес. Але розглядаючи економіку в короткостроковому періоді, слід зазначити, що технічний прогрес не є настільки еластичним до зміни рівня інвестицій, щоб забезпечувати короткострокове економічне зростання. Тому такі “модифіковані” моделі зростання не заперечують факту залежності економічного зростання від інвестицій.

Деякі моделі зростання стверджують, що зростання продуктивності викликає одночасне збільшення як норм інвестицій, так і зростання. Барро детально розглянув такий механізм, а Капеллі та Іслам емпірично довели щільність такого зв'язку [16].

Наявність зворотного зв'язку між зростанням та інвестиціями також може мати місце: високі темпи зростання призводять до підвищення обсягів інвестицій через підвищення норм заощадження. Бломстром пояснює цей зв'язок таким чином: підвищення темпів зростання позитивно впливає на очікування фірм щодо майбутнього стану економіки та доходності інвестицій, отже, і на обсяг поточних інвестицій.

Останні дослідження Левіна та Ренельта виявили, що країни з вищим рівнем заощаджень чи інвестицій мають більші темпи економічного зростання [18]. Отримані результати корелюють із традиційною моделлю зростання Солоу, в якій вищий рівень заощаджень викликає підвищення рівня доходу на душу населення, та “новими моделями зростання” Ромера та інших науковців.

Вплив зростання на заощадження, доведений Модільяні, нещодавно емпірично був підтверджений Баумодем, Блекменом та Вульфом, Дітоном та Паксоном і Босвортом [3].

Босворт, досліджуючи детермінанти заощаджень, інвестицій та економічного зростання, з'ясував, що причинно-наслідковий зв'язок діє сильніше з боку зростання на заощадження.

Холл та Джонс підтримують ту ідею, що різниця в рівнях та темпах економічного зростання в різних країнах пояснюється, скоріше, комбінацією факторів, які його зумовлюють, ніж різницею в рівні нагромадження капіталу. Кленов та Родрігес доводять, що різниця в розвитку країн пояснюється різними темпами зростання продуктивності праці.

Керролл та Вейл за допомогою тесту Грейнджера на причинно-наслідковість та використовуючи дані 38 країн, показали, що збільшення темпів зростання спричиняє значне збільшення рівня та норм заощаджень [7]. Декл дійшов подібного висновку, використовуючи дані групи країн, що швидко розвиваються. Атаназіо також підтвердив гіпотезу Керролла – Вейла, використовуючи більш широкий набір даних та дещо відмінну методологію.

Емпіричні дослідження Барро, Де Лонга та Саммерса, Едвардса та інших довели гіпотезу про те, що дослідження нагромадження капіталу (а відтак і заощадження) є ключовим для розуміння різниці в темпах та рівні економічного зростання між країнами. Більше того, Янг показав, що саме завдяки накопиченню капіталу, а не технологічному прогресу, відбулося швидке зростання східно-азійських “тигрів” – Кореї, Гонконгу, Сингапура та Тайваню.

У зазначених концепціях дискусія точиться навколо факторів інвестицій: визначаються інвестиції пропозицією (заощадженнями) капіталу чи попитом (рівнем інвестиційних витрат).

Полеміка навколо зазначених проблем набула нового поштовху в 80-х роках ХХ століття, коли Фельдштейн та Хоріока вперше емпірично підтвердили наявність щільного зв'язку між заощадженнями та інвестиціями в умовах відкритої економіки [12]. До цього ряд науковців звернули увагу на присутність у класичних моделях економічного зростання (зокрема Солоу) нереалістичних обмежень, які стосувалися передусім розгляду виробничої функції в умовах закритої економіки. Гіпотеза будувалася на тому, що у відкритій економіці збільшення заощаджень не є обов'язковою умовою для збільшення інвестицій. Адже заощадження, мобілізовані в одній країні, при достатньо високому ступені мобільності міжнародного капіталу можуть бути інвестовані в іншій країні. Відсутність кореляції між заощадженнями та інвестиціями може призвести до того, що збільшення заощаджень ніяк не відіб'ється на інвестиціях, і відповідно на рівні економічного зростання.

Фельдштейн та Хоріока намагались емпірично довести, що національні заощадження щільно пов'язані із сукупними інвестиціями як наслідок невисокої мобільності іноземного капіталу. Це вказує на те, що в середньому та протягом тривалого періоду рівень нагромадження капіталу змінюється переважно під впливом національних заощаджень (Френкель, Фельдштейн та Бочетта, Монтіель) [13].

Дослідження Бекстера, Кручіні та Тейлора пояснюють наявність додатної кореляції між заощадженнями та інвестиціями навіть за умов високої мобільності іноземних інвесторів.

Розглянемо, наскільки можливим є витіснення національних заощаджень іноземним капіталом. В умовах закритої економіки ставка відсот-

ка по заощадженнях є вищою від ставки відсотка по капіталу, що залучається на міжнародних фінансових ринках. В умовах відкритої економіки ця ставка буде знижуватись та зрівняється зі ставкою на світовому ринку, зваженою на ризик країни. Але наскільки зміна (зменшення) ставки по національних заощадженнях вплине на обсяги заощаджень, показують такі міркування. При зменшенні ставки по заощадженнях проявляється дія двох ефектів: доходу та заміщення. Ефект заміщення полягає у витісненні більшої частки заощаджень домогосподарств на користь споживання, оскільки зменшення ставки відсотка робить поточне споживання дешевшим, ніж майбутнє. Ефект доходу полягає в зростанні рівня невизначеності домогосподарств у майбутньому (зменшення ставки процента по заощадженнях означає зменшення тієї складової доходу, яка формується за рахунок платежів по відсотках), що відбивається на зростанні рівня заощадження. Який із цих двох ефектів переважає – доходу чи заміщення, – можливо перевірити лише емпірично. Клаус та Скобі припускають, що чутливість ставки відсотка по національних заощадженнях до рівня іноземних інвестицій є невисокою, що означає, що на національні заощадження мало впливають іноземні інвестиції.

Таким чином, доступ до міжнародних ринків капіталу дозволяє національній економіці споживати більше в майбутньому, не зменшуючи при цьому поточний рівень споживання. Разом з тим збільшення рівня національних заощаджень підвищує рівень національного доходу в майбутньому: зменшуються платежі по відсотках, що сплачуються іноземним інвесторам за користування капіталом.

Проведений аналіз сучасних концепцій економічного зростання надає можливість сформулювати особливості моделі економічного зростання та визначити подальші напрямки дослідження.

В основі більшості моделей зростання ключовими факторами виступають технічний прогрес, нагромадження капіталу та зростання трудових ресурсів. У той же час навколо цих факторів точаться найбільші дискусії серед науковців щодо таких питань: 1) оптимального співвідношення факторів; 2) достатності обсягу первинного нагромадження капіталу для стимулювання зростання; 3) ступеня взаємозамінності факторів; 4) взаємозалежності цих факторів економічного зростання; 5) залежності (незалежності) факторів зростання від інших чинників; 6) необхідності державного втручання для стимулювання економічного зростання тощо.

Серед зазначених факторів економічного зростання найбільш керованим і визначальним у короткостроковому періоді в умовах закритої економіки, на нашу думку, є нагромадження капіталу. Автономність економіки означає неможливість зовнішніх запозичень ресурсів у вигляді міграції робочої сили або трансферу технічного

прогресу (нематеріальних активів, технологій тощо). Звичайно, закрита модель також означає неможливість зовнішніх запозичень матеріальних та фінансових ресурсів, але, на нашу думку, саме нагромадження капіталу є найбільш еластичним фактором до часу й таким, що має найбільший вплив на економічне зростання в короткостроковому періоді та на рівень технічного прогресу й зростання трудових ресурсів.

Гіпотеза щодо вирішального впливу нагромадження капіталу на економічне зростання справедлива й для умов відкритої економіки. Мобільність капіталу завдяки своїм природним властивостям є вищою, ніж трудових ресурсів та технологій, або капітал супроводжує дію цих факторів.

Таким чином, вихідною точкою будь-якої моделі економічного зростання є нагромадження капіталу, яке залежить, у свою чергу, від низки чинників та визначає як інші фактори моделі (зокрема технічний прогрес), так і залежну змінну (економічне зростання).

Автори перших теорій економічного зростання (кейнсіанських та неокласичних) визначали капітал як незалежну (екзогенну) змінну, обсяг якої не залежить від поведінки економічних агентів. Усі ці моделі побудовані на надто спрощених та нереалістичних передумовах поведінки фірм та домогосподарств у сфері прийняття рішень, що стосуються зміни запасів та потоків фізичного й людського капіталу, а також запасів технічних знань. Слабкість зазначених моделей полягає в припущенні, що поведінка агентів є виключно раціональною, не враховує існуючих звичок, демографічних характеристик домогосподарств, очікувань щодо рівня майбутнього та спогадів про рівень минулого доходу, обсягу нагромаджених активів, асиметричності інформації тощо.

Не заперечуючи можливості залежності обсягу інвестицій як від пропозиції капіталу (заощадження), так і від попиту (рівня інвестиційних витрат), необхідно зазначити, що в умовах відсутності зростання (економічної кризи) залежність інвестицій від попиту призведе до прискорення та поглиблення кризи, оскільки очевидним є зменшення сукупного попиту в умовах зменшення доходу економічних агентів. З іншого боку, зростання сукупного попиту після тривалої кризи не матиме підтримки з боку пропозиції капіталу (заощаджень) через наявність таких факторів, що будуть стримувати збільшення норм заощадження: невисокий рівень поточних доходів економічних агентів, негативний досвід щодо минулих низьких доходів під час кризи, невисокий рівень нагромаджених активів домогосподарств та фірм тощо. Збільшення зовнішніх запозичень для підтримки зростання внутрішнього попиту також є проблематичним через наявність достатньо високих для іноземних інвесторів ризиків щодо капіталовкладень. Тому в даних умовах найбільш актуальним для активізації економічного зростання є збільшення інвестицій з боку пропозиції капіталу.

При незначному обсягу нагромадження капіталу в економіці заощадження є тим резервом, який здатний призвести до економічного зростання. В першій фазі таке зростання може мати екстенсивний характер, але в процесі подальшого нагромадження капіталу включаться й інші фактори – зокрема технічний прогрес, – які призведуть до інтенсивного зростання економіки. Фактично відсутність значних рівнів нагромадження капіталу в країнах, що розвиваються, є перевагою для прискорення темпів економічного зростання. Ця думка підтверджується дослідженнями про наявність певного сталого (рівноважного) рівня норм заощадження, до якого прагнуть економічні агенти в довгостроковому періоді. Відтак якщо країна, що розвивається, має нижчий у порівнянні з розвинутою країною рівень капіталоозброєності, то вона матиме й більш високі темпи зростання капіталоозброєності. Чим ближче рівень капіталоозброєності до рівноважного, тим меншими темпами зростатиме норма заощадження, відповідно тим менші темпи зростання матиме економіка.

Зазначені характеристики моделі в цілому присутні в класичній моделі економічного зростання Р.Солоу, яку можна використати для створення модифікованої моделі щодо опису процесів первинного нагромадження капіталу в першій фазі економічного зростання, про що зазначено вище.

Не змінюючи принципово параметрів моделі Солоу, надамо нормі заощадження, яка є одним з факторів економічного зростання, ендогенного характеру. Інші фактори (технічний прогрес та зростання трудових ресурсів) залишаємо даними ззовні, оскільки в короткостроковому періоді, як було виявлено вище, їх зміна майже мінімальна, особливо в умовах закритої економіки та при низьких рівнях нагромадження капіталу.

Проілюстрована на графіку крива $f(i)$ характеризує розподіл доходу домогосподарства на споживання та заощадження і є варіантом кривої Енджела, показуючи зміну сукупних витрат домогосподарства (Exp) у відповідь на зміну доходу (I) (рис. 1).

Частина кривої, що знаходиться на проміжку ОА, характеризується низькою або від'ємною нормою заощадження, при якій дохід домогосподарства не перевищує суми споживання й заощадження. Наявність такої ситуації характерна для економік з низьким рівнем доходу на душу населення, при якій домогосподарства не здатні задовольнити свої поточні потреби (харчування, одяг тощо), та для домогосподарств із позитивними очікуваннями індивідів щодо їх майбутнього доходу. Гранична корисність поточного споживання оцінюється при цьому вище, ніж споживання в майбутньому, тому індивіди, очікуючи на підвищення своїх доходів, дозволяють собі жити в борг, сподіваючись на покриття боргу та процентів у майбутньому.

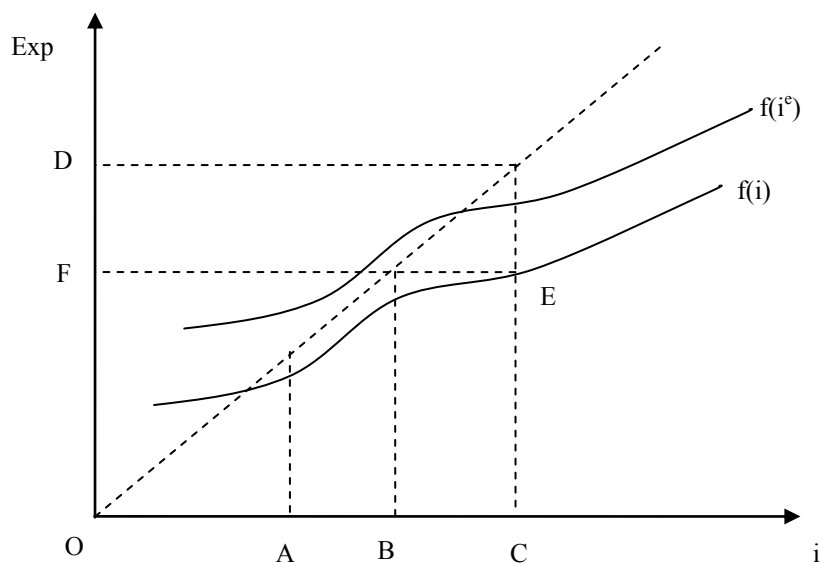

Рис. 1. Розподіл доходу домогосподарства на споживання та заощадження

Частина кривої, обмежена точками А та В, характеризується відносно стабільним рівнем заощаджень, які майже не збільшуються у порівнянні зі збільшенням рівня доходу. Темп зміни споживання домогосподарств майже дорівнює темпу зміни доходу. Дане припущення знаходить пояснення в моделі заощадження “на чорний день” (“buffer-stock” models). Домогосподарства із невисоким рівнем доходу формують фінансовий резерв з такого розрахунку, щоб він дозволив їм вирішити потенційну проблему (загрозу безробіття, зменшення доходу тощо). Тому якщо страховий запас сформовано, то домогосподарство припиняє робити поточні заощадження навіть при підвищенні доходу і починає споживати весь дохід.

Теоретичним підґрунтям зв'язку між заощадженнями та доходом виступає модель життєвого циклу. Ця модель встановлює співвідношення між минулим зростанням доходу та нормою поточного заощадження, а також між поточним заощадженням та майбутнім очікуваним рівнем доходу. Модель життєвого циклу також враховує раціональні очікування домогосподарств, пояснюючи зв'язок між заощадженнями та зростанням як результат передбачень індивідів майбутнього зменшення доходу.

Заощадження (запаси) домогосподарства залишаються практично незмінними до досягнення людьми 45-50-літнього віку або такого рівня доходу, при якому гранична корисність поточного споживання стає меншою, ніж майбутнього (частина кривої, обмежена точками В і С). Домогосподарства з метою нагромадження заощаджень збільшують норму заощадження за рахунок підвищення доходу. Зі збільшенням величини активів (нерухомого майна та фінансових активів) норма заощаджень не буде змінюватись.

Зміна очікувань домогосподарств щодо їх майбутнього доходу позначається на зсуві кривої $f(i)$ відносно лінії доходу. Очікування збільшення доходу в майбутньому позначиться на зсуві кривої до $f(i^e)$. Причина такого явища полягає в зміні корисності поточного і майбутнього споживання та пояснюється моделями перманентного доходу. Споживачі, намагаючись вирівняти своє споживання відносно коливань доходу, у кожен момент часу обирають рівень споживання на підставі очікувань про майбутній дохід. Відповідно, отримуючи якусь нову інформацію, вони неминуче переглядають і свій рівень споживання. Людина, що отримала підвищення по службі, очікуючи зростання заробітної плати, збільшить свої поточні витрати, а людина, що втратила роботу, скоротить.

Отже, проілюстрована на графіку крива зображує залежність норми заощаджень від декількох факторів (доходу, наявних активів, очікувань, демографічних чинників) та характеризує розподіл доходу домогосподарств у короткостроковому та довгостроковому періоді. У довгостроковому періоді норма заощадження є вищою, ніж у короткостроковому, що емпірично підтверджується науковцями. Частина кривої, обмежена точками А і В та В і С, показує нееластичність норми заощадження до збільшення доходу домогосподарства та визначає резерви впливу заощадження на економічне зростання. Прискорення переходу домогосподарств до більш ощадної поведінки (частина кривої, що знаходиться на проміжку ВС) викликає збільшення норми заощадження, а відтак збільшення темпів економічного зростання. У свою чергу, збільшення норми заощадження відіб'ється на темпах економічного зростання, що проілюстровано графічно (рис. 2). Оскільки нами було запропоновано модифікуван-

ти модель Р.Солоу шляхом припущення про ендогенність норми заощадження, то функція $sf(k)$ матиме такий вигляд. При невисокому рівні капіталу (до k_1) норма заощадження залишатиметься майже незмінною. Встановиться рівноважний стан економіки, при якому сукупний продукт

дорівнюватиме y_1 . Зміна (збільшення) норми заощадження змінить траєкторію кривої і сприятиме встановленню нового рівноважного стану, при якому рівень капіталу k_2 відповідатиме новому, вищому, сукупному продукту y_2 .

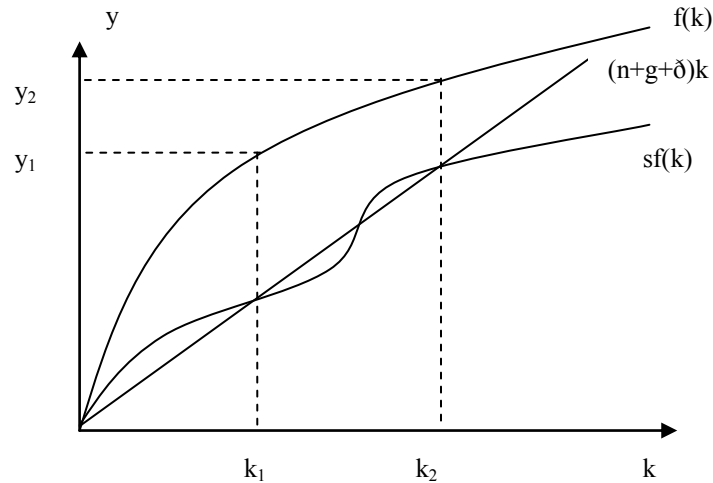

Рис. 2. Вплив зростання норми заощадження на зростання виробництва

Пояснення у виявленій траєкторії кривої залежності заощадження від доходу або функції інвестицій $sf(k)$ полягає в наявності таких особливих характеристик домогосподарств та чинників функції заощаджень, які стримують подальше зростання норми заощадження після досягнення певного рівня до рівня довгострокової норми заощадження. Стимулювання збільшення норми заощадження в короткостроковому періоді дозволяє, як було показано на прикладі моделі Солоу, збільшити обсяг випуску продукту, тобто збільшити темпи економічного зростання.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки.

В основі більшості моделей зростання ключовими факторами виступають технічний прогрес, нагромадження капіталу та зростання трудових ресурсів. У той же час навколо цих факторів точаться найбільші дискусії серед науковців щодо таких питань: 1) оптимального співвідношення факторів; 2) достатності обсягу первинного нагромадження капіталу для стимулювання зростання; 3) ступеня взаємозамінності факторів; 4) взаємозалежності цих факторів економічного зростання; 5) залежності (незалежності) факторів зростання від інших чинників; 6) необхідності державного втручання для стимулювання економічного зростання тощо.

Вихідною точкою будь-якої моделі економічного зростання є нагромадження капіталу, яке залежить, у свою чергу, від низки чинників та визначає як інші фактори моделі (зокрема технічний прогрес), так і залежну змінну (економічне зростання).

У сучасних умовах розвитку національної економіки найбільш актуальним для активізації економічного зростання є збільшення інвестицій з боку пропозиції капіталу. При незначному обсязі нагромадження капіталу в економіці заощадження є тим резервом, який здатний призвести до економічного зростання. В першій фазі таке зростання може носити екстенсивний характер, але в процесі подальшого нагромадження капіталу включаться й інші фактори, зокрема технічний прогрес, які призведуть до інтенсивного зростання економіки.

Завдяки психологічним особливостям поведінки домогосподарств норма заощаджень не збільшується разом зі зростанням національного продукту. Домогосподарства із невисоким рівнем доходу формують фінансовий резерв з такого розрахунку, щоб він дозволив їм вирішити потенційну проблему (загрозу безробіття, зменшення доходу тощо). Тому якщо страховий запас сформовано, то домогосподарство припиняє робити поточні заощадження навіть при підвищенні доходу і починає споживати весь дохід. Заощадження домогосподарства залишаються практично незмінними до досягнення людьми 45-50-річного віку або такого рівня доходу, при якому гранична корисність поточного споживання стає меншою, ніж майбутнього. Виявлена різниця між фактичною та «бажаною» нормами заощадження визначає резерви впливу заощадження на економічне зростання. Прискорення переходу домогосподарств до більш ощадної поведінки викликає збільшення норми заощадження, а відтак — збільшення темпів економічного зростання. Зміна нор-

ми заощадження змінить траєкторію кривої та сприятиме встановленню нового рівноважного стану, при якому рівень капіталу відповідатиме новому, вищому, сукупному продукту.

Оскільки ми припустили, що на специфічну траєкторію кривої заощадження впливають переважно фактори поведінки домогосподарств, то основна увага при розробці державної політики спрягання економічному зростанню має бути

спрямована на аналіз та пояснення причин таких особливостей заощадження.

Подальший розвиток моделювання економічного зростання має відбутися, в першу чергу, шляхом модифікації тих аспектів теорій економічного зростання, що пов'язані з впливом поведінки економічних агентів на детермінанти економічного зростання найперше на норми заощадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aghion, Philippe, and Peter Howitt. "A Model of Growth through Creative Destruction." *Econometrica* 60 (March 1992).
2. Attanasio, Orazio P., Lucio Picci and Antonello Scurco. "Saving, Growth and Investment: A Macroeconomic Analysis Using a Panel of Countries." *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 82, No. 2. (May 2000).
3. Baumol W.J., Blackman, S.A.B., and Wolfe, E.N. (1991). *Productivity and American Leadership: The Long View* Cambridge: MIT Press.
4. Campbell, J.Y. (1987). "Does Saving Anticipate Declining Labor Income? An Alternative Test of The Permanent Income Hypothesis." *Econometrica*, 55.
5. Carroll C.D. and D. Weil (1994) "Saving and Growth: a reinterpretation", *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy* 40.
6. Carroll, Christopher D., and David N. Weil. "Saving and Growth: A Reinterpretation." *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy* 40 (1994).
7. Carroll, Christopher D., Jody Overland, and David N. Weil. "Saving and Growth with Habit Formation." *American Economic Review* 90 (June 2000).
8. Cass, David, "Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation", *Review of Economic Studies*, 32 (1965).
9. Deaton, A. (1995): "Growth and saving : What do we know, what do we need to know and what might we learn", manuscript, The World Bank, March.
10. Deaton, A.S. (1987). "Life Cycle Models of Consumption: Is the Evidence Consistent with the Theory?" *Advances in Econometrics*, Fifth World Congress. Vol. 2. ed. T.F. Bewley. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Domar, E, "Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment", *Econometrica*, 14. (1946).
12. Feldstein, M. S., and C. Y. Horioka (1980): "Domestic Saving and International Capital Flows," *Economic Journal*, 90.
13. Frankel, Jeffrey and David Romer, "Does Trade Cause Growth?" *American Economic Review*, vol. 89 (1999).
14. Harrod, R. F. (1970), *Money*. London: Macmillan.
15. Howitt, Peter, and Philippe Aghion. "Capital Accumulation and Innovation as Complementary Factors in Long-Run Growth." *Journal of Economic Growth* 3 (June 1998).
16. Islam, Nurul. *Foreign Capital and Economic Development: Japan, India, and Canada*, Prentice-Hall, London, 1960.
17. Koopmans, T.C, "On the Concept of Optimal Economic Growth", In *The Econometric Approach to Development Planning*, Amsterdam: North-Holland, 1965.
18. Levine, R. and Renelt, D. (1992). "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions," *American Economic Review*, 82.
19. Mankiw, Gregory, David Romer and David Weil. "A Contribution to the Empirics of Economic Growth." *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 107, No. 2 (May 1992).
20. Palley, T. I. (1996), *Growth theory in a Keynesian mode: some Keynesian foundations for new endogenous growth theory*. *Journal of Post Keynesian Economics*, 19 (1), Fall
21. Ramsey, Frank, "A Mathematical Theory of Saving", *Economic Journal*, 88, 1928, 543-559.
22. Romer, Paul M. "Endogenous Technological Change." *Journal of Political Economy* 98 (October 1990): S. 71-102.
23. Solow R., *A Contribution to the Theory of Economic Growth*, *Quarterly Journal of Economics*, 956, Vol.70, February.